

ΑΙΓΑΙΟ. ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

Όταν μιλάμε σήμερα για το κύριο χαρακτηριστικό των νησιών μας, τη *νησιωτικότητα*, χρησιμοποιούμε την έννοια αυτή μόνο αρνητικά, παραπέμποντας σε συνθήκες δυσκολιών κάλυψης της απόστασης των νησιών από το κέντρο και μεταξύ τους, καθώς και στους επακόλουθους κινδύνους απομόνωσής τους. Η ιστορία όμως της ζωής στο Αιγαίο κατά το παρελθόν και η αποτύπωση της σχετικής διαχρονικής ανθρώπινης εμπειρίας στην αρχαία μυθολογία των νησιών παρέχουν ένα εντελώς διαφορετικό, θετικό παράδειγμα κοινής ζωής, που περιέχει πολύ χρήσιμα μηνύματα για το σήμερα. Οι κάτοικοι των διαφόρων κοινοτήτων στα νησιά και τα παράλια του Αιγαίου είχαν καταφέρει κατά καιρούς να συναθροισθούν γύρω από ένα μικρό, αδιάφορο για τις εδαφικές τους επικράτειες νησάκι, ως κοινό, υπερτοπικό κέντρο, με ένα κοινό θρησκευτικό πυρήνα, όπου κοινές τελετουργίες δημιουργούσαν κοινή ταυτότητα και οι οικονομικοί και κοινωνικοί συσχετισμοί ευνοούσαν την ορθολογική εκμετάλλευση των πόρων των νησιών, αλλά και το εμπόριο, οδηγώντας τα σε ανάπτυξη και ευημερία. Θα αναφερθώ απόψε σε τρεις χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτού του τρόπου συγκρότησης της νησιωτικής ζωής που γνωρίζουμε από την αρχαιότητα στο Αιγαίο (εικ.1).

Εικ. 1.

Θα μιλήσουμε για τη σημασία της Κέρου στη ζωή του προϊστορικού Αιγαίου, κατά την 3^η π.Χ. χιλιετία, και για τη σημασία δυο άλλων μικροσκοπικών νησιών, της Δήλου και του Δεσποτικού κατά την πρώτη π.Χ. χιλιετία.

Ο αρχαίος ιστορικός Θουκυδίδης κατέγραψε τον 5^ο π.Χ. αιώνα μια παράδοση, σύμφωνα με την οποία, τα νησιά τα κατοικούσαν αρχικά οι Κάρες, οι οποίοι κάποια στιγμή πέρασαν από μια νομαδική, πειρατική ζωή στην αστική κοινωνία και συγκρότησαν νησιωτικούς οικισμούς, οι οποίοι σχημάτισαν ομάδες

που κάθε μια αναπτυσσόταν γύρω από ένα ισχυρότερο κεντρικό οικισμό. Η παράδοση αυτή τοποθετούσε τη συγκεκριμένη εξέλιξη στη έντονα εντυπωμένη στη μνήμη των Ελλήνων Μινωική εποχή και την απέδιδε στην θαλασσοκρατία της Κρήτης και στο μπόλιασμα του πληθυσμού του Αιγαίου με Κρήτες εποίκους, τους οποίους ο Μίνως εγκατέστησε στα νησιά. Όμως σήμερα έχει αποδειχθεί ότι με το όνομα *Κάρες* οι Έλληνες αναφέρονταν γενικότερα στον παλαιότερο, γηγενή προϊστορικό πληθυσμό του Αιγαίου, ο οποίος αναμείχθηκε με τα νεότερα στοιχεία και επέζησε έτσι στις νησιωτικές κοινωνίες μέχρι τους κλασικούς χρόνους.

Αναφέρω σχετικά δύο μόνο περιπτώσεις για να γίνει αυτό αντιληπτό (Εικ.2).

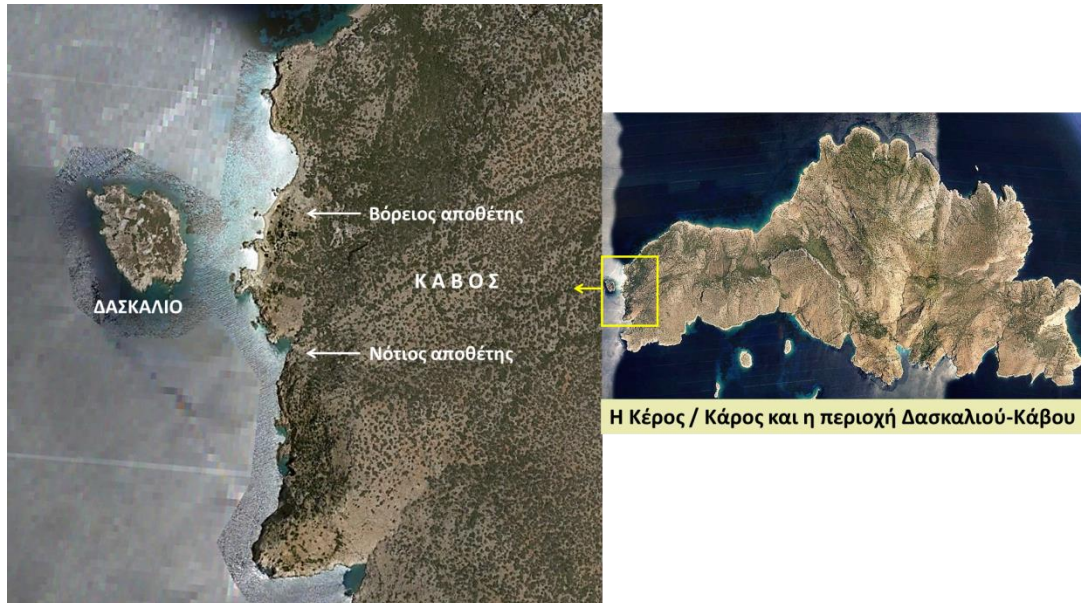
ΝΑΞΟΣ: "Πορτάρα". Ναός του Απόλλωνος, αποδίδεται στον τύραννο Λύγδαμη

Εικ.2.

Η πρώτη περίπτωση: Τα αρχαία Μέγαρα στη δυτική ακτή του Αιγαίου είχαν δύο ακροπόλεις. Την μία, που ονομαζόταν *Καρία*, την είχε κατά τον μύθο θεμελιώσει ο *Κάρ*, προερχόμενος από το αρχαίο γένος των Πελασγών. Το όνομα *Πελασγοί* το χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για να δηλώσουν τους παλιότερους κατοίκους του τόπου τους. Ο Κάρ λοιπόν ίδρυσε στα Μέγαρα και το ναό της Δήμητρας, της οποίας χαρακτηριστικά η λατρεία και τα μυστήρια είχαν πανάρχαιες ρίζες. Τη δεύτερη ακρόπολη των Μεγάρων την έκτισε ο γιος του Πέλοπα Αλάθους με τη βοήθεια του Απόλλωνος. Ο Απόλλων ήταν ο κατεξοχήν θεός της αρχαίας ελληνικής πόλης-κράτους.

Και η δεύτερη περίπτωση: τη Νάξο, στο κέντρο του Αιγαίου, την κυβέρνησε με επιτυχία τον ύστερο 6^ο π.Χ. αιώνα ο τύραννος *Λύγδαμης*, του οποίου το όνομα είναι γνήσιο καρικό, όπως δείχνει η μαρτυρούμενη ύπαρξη σημαντικής οικογένειας με το ίδιο όνομα στην περιοχή της Αλικαρνασσού. Η Αρτεμισία, βασίλισσα στην Αλικαρνασσό της Καρίας, αυτή που συμβούλευσε μάταια τον Ξέρξη να μη ναυμαχήσει στη Σαλαμίνα, ήταν κόρη ενός Λύγδαμη και γιαγιά ενός άλλου Λύγδαμη, τυράννου της Αλικαρνασσού, που το 454 π.Χ. προσχώρησε στην Αθηναϊκή Συμμαχία.

Δεν πρέπει λοιπόν να είναι τυχαίο, ότι στην αρχαιότητα η Κέρος λεγόταν *Κερία* ή *Κάρος*, με την δεύτερη παραλλαγή του ονόματος να παραπέμπει ευθέως σε ένα σημαντικό κέντρο του παλαιού αιγαιακού πληθυσμού των Καρών. Και πράγματι οι έρευνες των τελευταίων επτά δεκαετιών στο νησί (εικ.3) αποδεικνύουν ότι η μικρή Κέρος αποτέλεσε κατά την 3^η π.Χ. χιλιετία κέντρο συνοχής και ανάπτυξης των νησιωτών της εποχής. Στη βραχονησίδα Δασκαλιό, που στην αρχαιότητα ήταν ενωμένη με τη δυτική ακτή της Κέρου,

Εικ.3.

αποκαλύφθηκε μια σημαντική εγκατάσταση, που αποδεικνύεται ότι αποτελούσε μεγάλο κέντρο μεταλλουργίας της εποχής στο Αιγαίο (εικ.4). Η μεταλλουργία αποτελούσε την εποχή εκείνη, όπως έχει αποδείξει η έρευνα, βασικό μοχλό για την ανάπτυξη υπερπόντιων σχέσεων.

Άποψη του Δασκαλιού από τα βορειοδυτικά

Άποψη του Δασκαλιού από τα δυτικά.
Διακρίνεται η εγκατάσταση

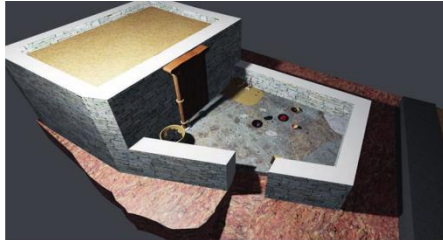
Μήτρα για χύτευση αιχμής βέλους και μεταλλουργική εστία στο Δασκαλιό

Μεταλλικά εργαλεία από την εγκατάσταση στο Δασκαλιό

Εικ.4

Στο Δασκαλιό όμως συνέβαινε και κάτι ιδιαίτερο. Όπως αποδεικνύει η έρευνα, όλα τα υλικά, τόσο η πρώτη ύλη για τη μεταλλουργία και την παραγωγή εργαλείων από οψιδιανό, όσο και ο λίθος για την κατασκευή κτιρίων και έργων τέχνης (εικ.5), εισάγονταν από άλλες περιοχές στο χώρο αυτό, και τα παραγόμενα προϊόντα έφευγαν πάλι κατά το μέγιστο ποσοστό για άλλους τόπους, πράγμα που σημαίνει ότι η εγκατάσταση στην Κέρο αποτελούσε ένα υπερτοπικό, κοινό για τους νησιώτες κέντρο παραγωγής πλούτου.

Αναπαράσταση μεταλλουργικού εργαστηρίου στο Δασκαλιό

Αναπαράσταση αποθηκευτικού χώρου στο Δασκαλιό

Μαρμάρινα ειδώλια αρπιστή και αυλητή, παλαιά ευρήματα από την Κέρο, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Εικ.5

Η κοινοκτημοσύνη του κέντρου αυτού είχε έντονη και την κοινωνική διάσταση (εικ.6). Η ακτή του σημερινού ακρωτηρίου Κάβος της Κέρου, απέναντι στο Δασκαλιό, αποτέλεσε την ίδια εποχή έναν ιερό χώρο, λατρευόμενο απ' ό τι φαίνεται από τους νησιώτες της ευρύτερης περιοχής του κεντρικού Αιγαίου.

Πάνω: Κάβος. Η ανασκαφή στο Νότιο Αποθέτη. Κάτω: Σπασμένα ειδώλια στην ανασκαφή και στο μουσείο

Εικ.6

Σε δύο αποθέτες βρέθηκαν πολλές εκατοντάδες θραύσματα μαρμάρινων ειδωλίων και σκευών, τα οποία αφενός καλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο έξη περίπου αιώνων μέσα στη 3^η π.Χ. χιλιετία και αφετέρου είναι όλα μεμονωμένα θραύσματα, δηλαδή κανένα δεν βρέθηκε να ενώνεται με άλλο (ΕΙΚ.7). Αυτό σημαίνει ότι τα θραύσματα δεν αποτελούν προϊόν θραύσης επί τόπου κατά την αρχαιότητα ή σύγχρονης αρχαιοκαπηλικής δραστηριότητας, αλλά συλλέγονταν συμβολικά στην πατρίδα τους από τους νησιώτες και εναποτίθεντο στην Κέρο, σε ένα χώρο που θεωρήθηκε ιερός, γιατί η γεωμορφολογία του υπέβαλε την πρόσβαση στον Κάτω Κόσμο και στις χθόνιες δυνάμεις (ΕΙΚ.8).

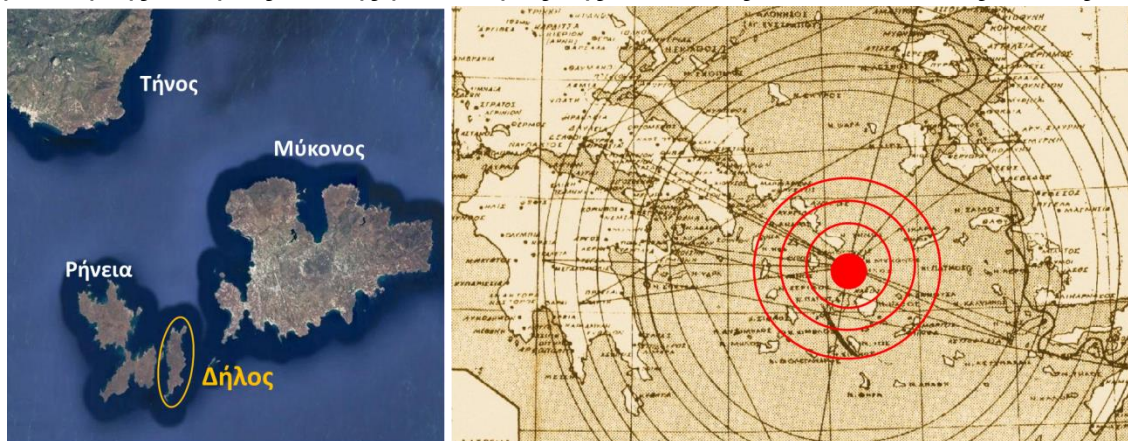
Εικ.7.

Εικ.8.

Η συμβολική απόθεση αντικειμένων που συνόδευαν προπάτορές τους στον Άδη από νησιώτες διαφόρων περιοχών σ' ένα κοινό προθάλαμο του Κάτω Κόσμου είχε την έννοια της συλλογικότητας, του συνανήκειν, και της ύπαρξης μιας κοινής εστίας προγόνων-προστατών μιας ευρύτερης νησιωτικής κοινότητας. Για τη σημασία αυτού του ιερού χώρου χρησιμοποιώ εδώ σε μετάφραση την πρόσφατη εκτίμηση των ερευνητών της Κέρου: *Το ιερό του Κάβου μπορεί να χαρακτηριστεί ως κέντρο συνέλευσης, στο οποίο οι νησιώτες συνέρχονταν περιοδικά και όπου ιδέες για την ταυτότητα ατόμων, νησιών, Κυκλάδων και Αιγαίου συζητιούνταν, αποκρυσταλλώνονταν και στην ουσία δημιουργούνταν.* Και οι ερευνητές συνεχίζουν γενικότερα για την Κέρου: *Τα κύρια χαρακτηριστικά Δασκαλιού και Κάβου είναι η ανάπτυξη ενός κέντρου τοπικού συσχετισμού κοινοτήτων, η εξαιρετική του εμβέλεια, η εντατικοποίηση της παραγωγής και η τάση για μνημειακότητα.* Κύριο χαρακτηριστικό είναι παράλληλα η ύπαρξη ενός τελετουργικού πυρήνα μέσω του οποίου εκφραζόταν η διάθεση για διαμόρφωση κοινής ταυτότητας. Τα χαρακτηριστικά αυτά δικαιώνουν τη σύγχρονη έρευνα, η οποία παραβάλλει το ρόλο της προϊστορικής Κέρου με τη σημασία της Δήλου κατά τους κλασικούς χρόνους.

Η ιδιαίτερη σημασία της Δήλου (εικ.9) στο πλαίσιο του κλασικού πολιτισμού έχει αναδειχθεί με τη συστηματική ανασκαφική της έρευνα και γενικότερα τη μελέτη της ιστορίας και της μυθολογίας της κατά τους δύο τελευταίους αιώνες.

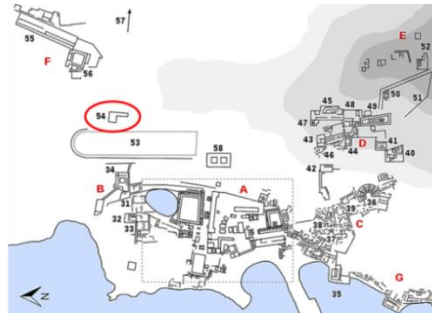

Εικ.9

Σπεύδω να πω εξ αρχής, ότι η ιστορία και το πνευματικό απόθεμα της Δήλου συμπυκνώνουν ανθρώπινες συμπεριφορές προσαρμογής στη φύση και σύμμετρων επεμβάσεων σε αυτήν, κοινωνικότητας και συνεργασίας, οικουμενικότητας και πίστης σε έναν ιδανικό κόσμο, αλλά συμπυκνώνουν παράλληλα τον χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης, ο οποίος κυμαίνεται μεταξύ ιδανικού και καθημερινότητας. Μια σαφέστερη ιδέα των μηνυμάτων από τη Δήλο για τη ζωή, μας παρέχουν η μυθολογία και η λατρεία των θεών στο νησί.

Κατά τους προϊστορικούς χρόνους στη Δήλο λατρευόταν μια θεά της Φύσης. Η γονιμότητα είναι η βάση της ζωής. Σύμφωνα με το μύθο, ο Διόνυσος χάρισε στις κόρες του Άνιου, πρώτου βασιλιά, Αρχηγέτη, της Δήλου, τη δύναμη να παράγουν τα βασικά είδη της ανθρώπινης διατροφής, δηλαδή σιτάρι, κρασί και λάδι (εικ.10). Από όπου περνούσαν στο νησί η Σπερμώ, η Οινώ και η Ελαΐς

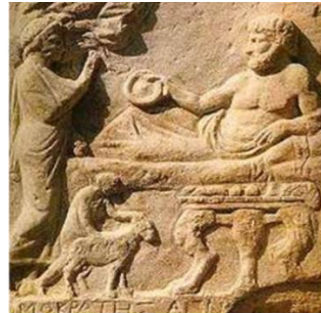
φύτρωναν αντίστοιχα σιτάρι, αμπέλια και ελιές. Στην αρχή των ιστορικών χρόνων η προϊστορική αυτή λατρεία του νησιού εντάχθηκε στο ελληνικό πάνθεον. Η θεά της Φύσης έγινε η Άρτεμις και συνδέθηκε με τον Απόλλωνα, τον θεό του λογικού κόσμου και της τάξης της διαμορφούμενης τότε ελληνικής πόλης-κράτους.

Η θέση του ναού του Ανίου στο ιερό της Δήλου

Ναός Ανίου ή Αρχηγέσιον στο ιερό της Δήλου

Αναθηματικό ανάγλυφο στον Άνιο

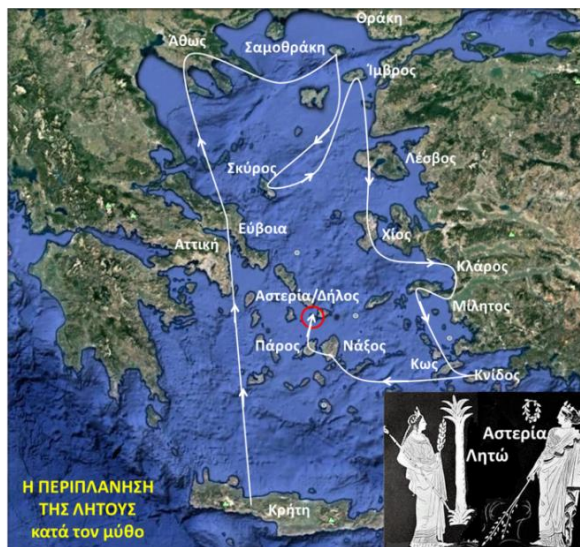
Ελαΐς Οινώ Σπερμύ

Εικ.10

Η μυθολογία της Δήλου παρουσιάζει το νησί ως ένα αυτόνομο, ολοκληρωμένο μικρόκοσμο. Ο ποιητής Πίνδαρος εγκωμιάζει τον 5^ο π.Χ. αιώνα τη Δήλο με τα ακόλουθα λόγια: *Χαίρε, χτίσμα θεϊκό, μυριοαγάπητο εσύ στα παιδιά της Λητούς, Κόρη της θάλασσας, της γης της πλατιάς ασάλευτο θαύμα. Δήλο σε λένε εσένα οι θνητοί, όμως του Ολύμπου οι Θεοί σε αποκαλούν άστρο τηλαυγές πάνω στης γης τη γαλάζια απλωσιά.* Σύμφωνα με το μύθο η Δήλος ήταν αρχικά γυναικεία θεότητα με το όνομα *Αστερία*, κόρη του Τιτάνα Κοίου και εγγονή του Ουρανού και της Γης (**εικ.11**), καταγόταν επομένως από την πρώτη, πριν από αυτή του Δία, γενιά των θεών.

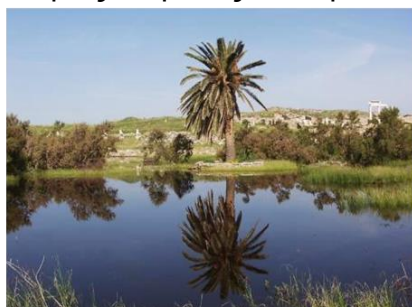
Η Αστερία σε αγγείο του 400 π.Χ. Η λύρα δίπλα της συμβολίζει την παροχή γενέθλιας γης στον Απόλλωνα

Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΤΗΣ ΛΗΤΟΥΣ κατά τον μύθο

Εικ.11

Ο Δίας την ερωτεύθηκε. Η Αστερία, για να αποφύγει το ερωτικό κυνήγι του, μεταμορφώθηκε σε ορτύκι και έπεσε στη θάλασσα του Αιγαίου. Ο Δίας τότε τη λυπήθηκε και την μετέτρεψε σε βράχο που έπλεε ακυβέρνητος και αόρατος από τους ναυτικούς, άδηλος. Την πετρωμένη όμως Αστερία την περίμενε μια λαμπρή μοίρα. Ο Δίας ερωτεύτηκε την αδελφή της Αστερίας, τη Λητώ, και την κατέστησε έγκυο. Αυτό προκάλεσε το φθόνο της συζύγου του, της Ήρας, η οποία αντιδρώντας απαγόρευσε σε όλους τους τόπους της γης να φιλοξενήσουν τη Λητώ για να γεννήσει. Η Λητώ, αρχίζοντας από την Κρήτη, περιπλανιόταν έτσι από τόπο σε τόπο στο Αιγαίο χωρίς να γίνεται από κανένα δεκτή, ώσπου ο Δίας παρακάλεσε τον αδελφό του τον Ποσειδώνα να την βοηθήσει. Κι αυτός διάλεξε τον βράχο που έπλεε στη θάλασσα, την πετρωμένη Αστερία, και τον σταθεροποίησε στερεώνοντάς τον στο βυθό με τέσσερις διαμαντένιους στύλους, και διαθέτοντάς τον στη Λητώ. Η έγκυος θεά υποσχέθηκε στο νεόφαντο μικρό νησί ότι θα το κάνει το πλουσιότερο στον κόσμο αν φιλοξενούσε τη γέννα της, κι αυτό τη δέχθηκε με χαρά. Τότε η Λητώ γονάτισε στο έδαφος του δίπλα σε ένα φοίνικα (εικ.12), στην όχθη μιας λίμνης, αγκάλιασε σφιχτά τον κορμό του φοίνικα, και γέννησε δίδυμα, όχι όμως και τα δυο την ίδια μέρα. Πρώτη βγήκε η Άρτεμις, η οποία, την επόμενη μέρα, βοήθησε τη μητέρα της να γεννήσει τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με το μύθο, μόλις η Λητώ γέννησε και τον Απόλλωνα, η νήσος Αστερία άνθισε και χρύσισε και από άδηλος, αόρατος που ήταν έγινε Δήλος, δηλαδή φανερή, περιβλεπτή.

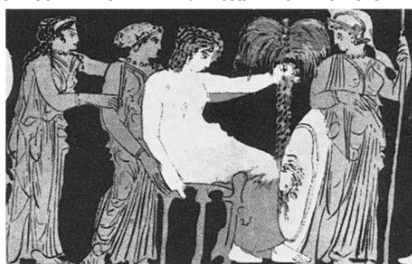
Η λίμνη με το φοίνικα (σύγχρονη διαμόρφωση)

1

2

Η Λητώ γεννά. Πίσω της οι Ειλείθειες, θεές της γέννας

3

1. Η αρτιγέννητη Άρτεμις πραγματοποιεί το λουτρό του αδελφού της Απόλλωνος

2. Η Λητώ με τα δύο νεογέννητα παιδιά της

3. Η Δήλος ανθισμένη

Εικ.12

Αυτός ήταν ο Δηλιακός μύθος. Τονίζουμε ότι οι αρχαίοι μύθοι δεν είναι παραμύθια. Αποτελούν μια μη αμφισβητήσιμη από τη λογική, ολοκληρωμένη σύλληψη του κόσμου που βασίζεται στη διαχρονική ανθρώπινη εμπειρία, και εκφράζουν συμβολικά και εικονοποιούν την κοσμοθεωρία των αρχαίων. Αυτό φαίνεται στον τρόπο με τον οποίο οι κλασικές τραγωδίες χρησιμοποιούν τους μύθους για να δείξουν και να σχολιάσουν νόμους της μοίρας, λειτουργίες της

πολιτείας και ηθικές αξίες. Σ' αυτό το πλαίσιο η μυθολογία της Δήλου απεικονίζει την ιδέα μιας κοσμογονίας, τη σύλληψη της δημιουργίας του κόσμου, πραγματικού και ιδεατού. Η ζωή στο μύθο της Δήλου εντάσσεται στο σύμπαν. Η Αστερία έρχεται από τον έναστρο ουρανό και δημιουργεί έδαφος στη γη για να υποδεχθεί τη ζωή. Η στεριά αναδύεται από μια χαοτική θάλασσα και σταθεροποιείται ύστερα από μια πρωταρχική γέννηση, από την έναρξη κατοίκησης της από τη ζωή. Η Λητώ, αδελφή της Αστερίας, έρχεται κι αυτή από τον ουρανό, δένεται όμως με τη γήινη ζωή. Γίνεται ένα είδος θεάς της Φύσης. Γεννά τα παιδιά της πιασμένη από ένα δέντρο και η γέννα της συνοδεύεται από παράλληλη γέννηση βλάστησης από τη γη και πλούτου, που θα αποτελέσουν το κατάλληλο περιβάλλον για τη ζωή που θα αναπτυχθεί στο νησί. Τα παιδιά της Λητούς ενσαρκώνουν το δίπολο του κόσμου των ανθρώπων (εικ.13). Η Άρτεμις κυβερνά τις ανεξέλεγκτες από τον άνθρωπο δυνάμεις της Φύσης. Γεννήθηκε πρώτη και βοήθησε τη μητέρα της στη γέννηση του αδελφού της ως δεύτερη μητέρα. Ως κυρία των άγριων ζώων έφτιαξε μετά τον βωμό της στη Δήλο με τα κέρατα αγριοκάσιων που σκότωσε. Ο Απόλλων από την άλλη πλευρά ελέγχει την τάση του ανθρώπου να διαμορφώνει τη ζωή του σύμφωνα με τη λογική και τη νοημοσύνη του.

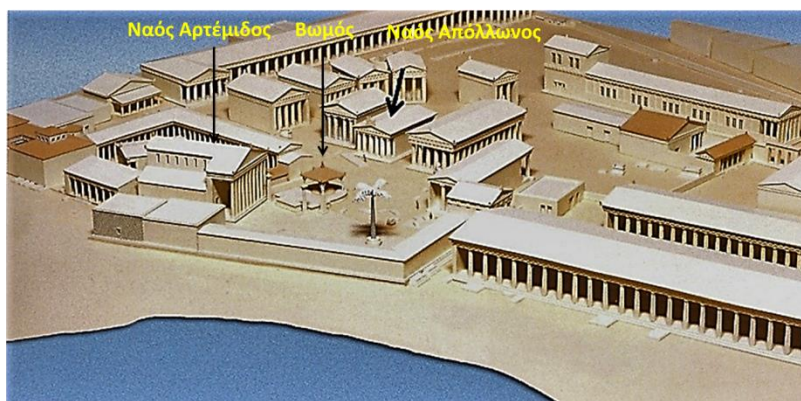
**Ο Απόλλων και η Άρτεμις κάτω από τον φοίνικα στη Δήλο.
Αττικός αμφορέας στο Leiden. 510-500 π.Χ.**

Εικ.13

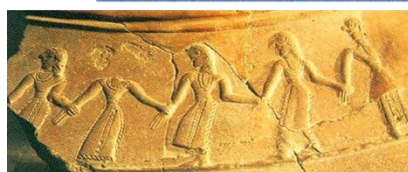
Σε ύμνο του 7^{ου} π.Χ. αιώνα για τον Απόλλωνα μαθαίνουμε ότι ο θεός μόλις γεννήθηκε δήλωσε: *αγαπητά θα μου είναι πάντα η κιθάρα και το τόξο και θα*

αποκαλύπτω στους ανθρώπους την αλάνθαστη βουλή του Δία. Η λύρα στα χέρια του Απόλλωνα, η μουσική γενικά, αντιπροσωπεύει την αρμονία και την ισορροπία που οι άνθρωποι προσπαθούν να επιτύχουν στη ζωή και τις πράξεις τους, ενώ το τόξο την τιμωρία εκείνων που παραβιάζουν τους κανόνες μιας αρμονικής κοινωνίας και τις σχέσεις με το θείο. Η Δήλος, με την Άρτεμη να ελέγχει τη φύση και να δίνει ζωή, και τον Απόλλωνα να ρυθμίζει τη ζωή, θα φιλοξενούσε, σύμφωνα με το μύθο της Δήλου, μια ιδανική ανθρώπινη κοινωνία με την προστασία των θεών της.

Το δίπολο Φύσης και Τάξης στη ζωή του ανθρώπου που συμβολίζουν οι θεοί της Δήλου εκφράσθηκε ακόμα πιο έκδηλα με τη λατρεία τους στο νησί. Γύρω από τον πρωτόγονο βωμό από κέρατα αιγών της Άρτέμιδος (εικ.14) οι νέοι και οι νέες στη Δήλο χόρευαν κάθε χρόνο το χορό γέρανο, μιμούμενοι το πέταγμα των γερανών στον ουρανό, απ' όπου η Αστερία μεταμορφωμένη σε ορτύκι έπεσε στη θάλασσα. Δίπλα στο βωμό υπήρχε μια ελιά που έλεγαν ότι φύτευσε όταν γέννησε η Λητώ τα παιδιά της. Οι προσκυνητές του ιερού έπρεπε να εκτελέσουν εδώ έναν ακόμα πρωτόγονο χορό. Έτρεχαν γύρω από την ελιά με τα χέρια δεμένα στην πλάτη τους ενώ τους μαστίγωναν, και δεν έφευγαν πριν δαγκώσουν τον κορμό του ιερού δέντρου. Η σημασία της τελετουργίας αυτής είναι προφανής. Πηγή της ζωντάνιας, της δύναμης και της ικανότητας να αντέχει κανείς τον πόνο είναι η άμεση επαφή με τη φύση και η θρέψη από τη φύση.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ
ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Παράσταση κύκλιου χορού (γεράνου ?).
Τεμάχιο ανάγλυφου πίθου του 7^{ου} π. Χ. αι.

Κύκλιος χορός υπό τους ήχους της λύρας του Απόλλωνα
Λέβης από τη Ρήνεια. 5^{ος} π. Χ. αι.

Εικ.14

Από την άλλη πλευρά το άγαλμα του θεού που λάτρευαν οι προσκυνητές στο ναό του Απόλλωνα στη Δήλο (εικ.15) ήταν εφοδιασμένο με διάφορα σύμβολα, τα οποία παρέπεμπαν σε όλες τις πλευρές μιας ρυθμισμένης ανθρώπινης ζωής. Στην παλάμη του δεξιού του χεριού ο θεός κρατούσε τις Χάριτες, ενώ στο αριστερό χέρι είχε το τόξο με τα βέλη. Με αυτό σήμαινε ότι ο κόσμος της Δήλου απολάμβανε τα δώρα που ο θεός παρείχε στους ανθρώπους για μια ρυθμισμένη ζωή, το φυσικό δηλαδή και ηθικό κάλλος, τον νόμο και την

δημιουργική τάξη που αντιπροσώπευαν οι Χάριτες, αλλά και ότι οι άνθρωποι έπρεπε πάντοτε να υπολογίζουν την οργή των θεών για τους βιαστές της δοσμένης από τους θεούς τάξης. Όμως, όσο σύμφωνη με το νόμο και την τάξη κι αν είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα, δεν μπορεί κανείς να ελέγξει την ανεξιχνίαστη βουλή του θείου, της οποίας την επίδραση στη ζωή του πρέπει να δέχεται με πίστη. Αυτό ήταν το νόημα των δύο *Νεμέσεων*, θεοτήτων της θείας δίκης, που κρατούσαν τον τροχό της τύχης και στέκονταν πάνω σε *σφίγγες* δίπλα στα πόδια του αγάλματος. Ο θεός πάλι, παρ' όλα αυτά, δίνει στον άνθρωπο πάντοτε τη δυνατότητα να κερδίσει την ευδαιμονία. Γ' αυτό, γύρω από το κεφάλι του αγάλματος πετούσαν ο *Ψυχοπομπός Ερμής* και η *Νίκη*, που βεβαίωναν τους πιστούς, ότι η εμμονή κατά τη ζωή στην ενάρετη συμπεριφορά, παρά τα οποιαδήποτε γυρίσματα της τύχης, εξασφαλίζει μια σεβαστή υστεροφημία, που αποτελεί νίκη πάνω στη θάνατο. Το να σε θυμούνται για τις ενάρετες και σπουδαίες πράξεις σου δεν είναι αθανασία;

Ανάγλυφο

Σφραγίσματα

Το λατρευτικό άγαλμα του Απόλλωνος στο Ιερό της Δήλου έδειχνε το θεό με όλα τα χαρακτηριστικά μιας σωστής ανθρώπινης ζωής:

1. ΤΡΕΙΣ ΧΑΡΙΤΕΣ. Σύμβολα της αρμονίας, της ηθικής και της τάξης
2. ΤΟΞΟ και ΒΕΛΗ. Σύμβολα της τιμωρίας κάθε παραβάτη της τάξης
3. ΝΕΜΕΣΕΙΣ πάνω σε ΣΦΙΓΓΕΣ. Πέρα από την ανθρώπινη λογική και τάξη ο κόσμος στηρίζεται στο νόμο του θεού
4. ΕΡΜΗΣ και ΝΙΚΗ. Αυτός που ζει με αρετή νικά τον θάνατο

Εικ.15

Με αυτή την έννοια πρέπει να εξηγήσουμε μια ακόμη σημαντική τελετουργία που γινόταν στη Δήλο, τον *Χορό των Δηλιάδων*, των γυναικών της Δήλου, χορό, τον οποίο θεωρούσαν μίμηση του χορού των Νυμφών που γιόρτασαν τραγουδώντας τη γέννηση του Απόλλωνα (Εικ.16).

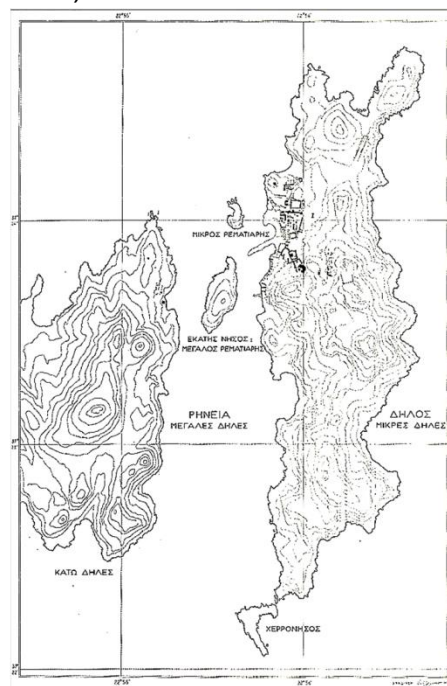
Χορός γυναικών σε ερυθρόμορφο γαμικό λέβητα από τη Ρήνεια στο Μουσείο Μυκόνου, πρώιμος 5^{ος} π.Χ. αι.

Εικ.16

Αξίζει ν' ακούσουμε σε μετάφραση πως περιγράφεται αυτός ο χορός στον Ομηρικό ύμνο για τον Απόλλωνα: *Οι Δηλιάδες κόρες που λατρεύουν τον θεό που ρίχνει μακριά τα βέλη του, αφού πρώτα υμνήσουν τον Απόλλωνα κι έπειτα τη Λητώ και την τοξότρια Άρτεμη, ψάλλουν ύμνο μνημονεύοντας αρχαίους άνδρες και γυναίκες, κι' έτσι θέλγουν τα γένη των ανθρώπων. Και όλων των ανθρώπων τις γλώσσες και τους ρυθμούς ξέρουν να μιμούνται, κι έτσι ο καθένας απ' όλους τους ανθρώπους θα νόμιζε πως τραγουδάει ο ίδιος· τόσο αληθινό είναι το άσμα τους.* Αυτά λέει ο Ύμνος. Ο χορός γινόταν τη νύχτα με το φως λαμπάδων. Τα εγκώμια – παράλληλα με των θεών – ανθρώπων του παρελθόντος, ενώπιον του κοινού των προσκυνητών, στο σκοτεινό, μεταφυσικό περιβάλλον της νύχτας, ήταν η απόλυτη δικαίωση της ενάρετης ζωής τους, το παράδειγμα και το μήνυμα της οποίας τα κορίτσια διέδιδαν με όλες τις γλώσσες σε όλο τον κόσμο.

Η τελευταία αυτή τελετουργία δείχνει ότι η θεολογία της Δήλου ήθελε το νησί τόπο συνάντησης και όσμωσης πολλών ανθρώπων με διαφορετική νοοτροπία, σε μια κοινωνία ρυθμιζόμενη από την ηθική των θεών της. Ο ποιητής Πίνδαρος αναφέρεται σχετικά σε παιάνα του τον 5^ο π.Χ. αιώνα λέγοντας: *... και τα διάσπαρτα νησιά, πού 'χουν κοπάδια πρόβατα, έχτισαν και την ξακουστή κατέκτησαν Δήλο, αφού σ' αυτούς ο Απόλλων έδωσε ο χρυσομάλλης το κορμί της Αστερίας να οικούνε.* Και λίγο αργότερα, τον 3^ο π.Χ. αι., ο ποιητής Καλλίμαχος προσθέτει σε αντίστοιχο ύμνο: *... ο πόλεμος και ο θάνατος θα μείνουν για πάντα μακριά από το νησί, και άνθρωποι από παντού θα συρρέουν εκεί στήνοντας χορούς προς τιμήν του θεού.*

Πράγματι λοιπόν, όπως εκφράσθηκε με τη μυθολογία και τη θεολογία της, η Δήλος εξελίχθηκε από νωρίς σε ένα ουδέτερο τόπο σύνθεσης διαφόρων συμφερόντων χωρίς διεκδικήσεις κυριαρχίας (εικ.17).

Εικ.17

Γύρω στο 700 π.Χ. έγινε το θρησκευτικό κέντρο όλων των Ιώνων, της αμφικτιονίας της Δήλου. Εκπρόσωποι από όλες τις ιωνικές πόλεις συνέρχονταν περιοδικά στο νησί για να τιμήσουν τους θεούς με προσφορές, αλλά και για να εμπνευσθούν από το πρότυπο ζωής που οι θεοί της Δήλου αντιπροσώπευαν. Οι πόλεις, αλλά και μεμονωμένοι πολίτες τους, επιδίωκαν να προβάλουν σ' αυτό το υπερτοπικό κέντρο κάθε είδους διάκρισή τους (εικ.18), τη δύναμη, τον πλούτο, ειδικές ικανότητες ή αξιομνημόνευτες πράξεις τους, με κτίρια και με δαπανηρά έργα τέχνης, τα οποία διακοσμούσαν και σώρευαν πλούτο στο νησί.

Εικ.18

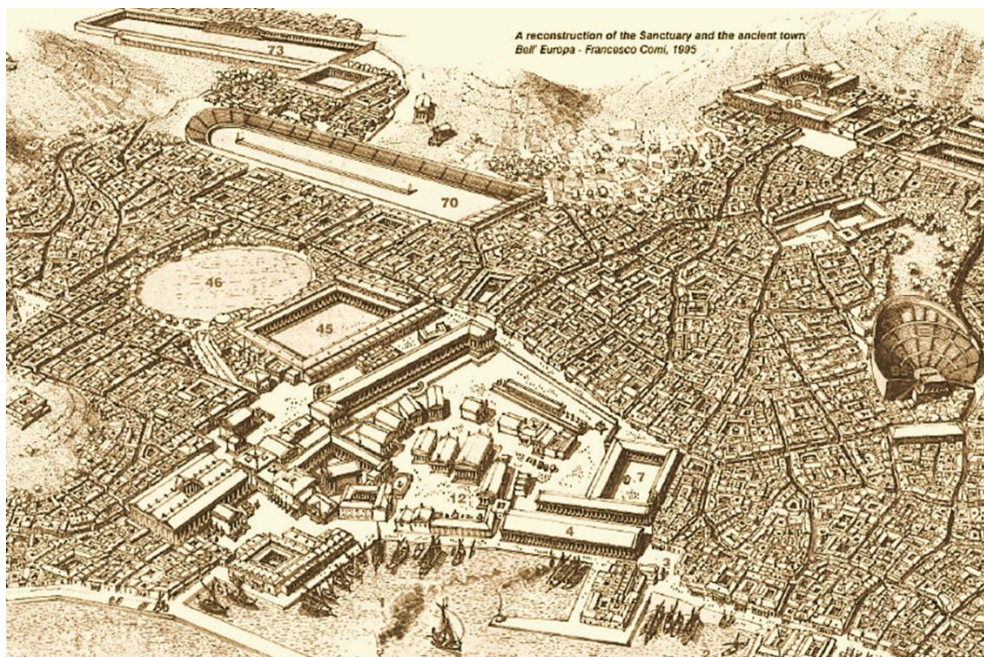
Όμως η αμφικτιονία της Δήλου, αυτή η πρώιμη, μικρής κλίμακας οικουμενική κοινότητα, που αναπτύχθηκε για να λειτουργήσει ισότιμα για όλες τις μετέχουσες πόλεις με την ευλογία του Απόλλωνα, του θεού της αρμονίας και της ισορροπίας, δεν μπόρεσε να αποφύγει την επίδραση των ελαττωμάτων της ανθρώπινης φύσης. Η δημόσια επίδειξη της αριστείας μπορεί εύκολα να διολισθήσει σε διεκδίκηση ηγεμονίας. Ήδη κατά τον ύστερο 6^ο π.Χ. αιώνα, η Αθήνα, η ισχυρότερη ιωνική πόλη, εκδήλωσε την πρόθεσή της να κυριαρχήσει στη Δήλο με μια πρώτη μεταφορά του περιεχομένου παλαιών ταφών από το ιερό στη Ρήνεια και με την ανέγερση ναού για τον Απόλλωνα. Οι Περσικοί πόλεμοι ανέστειλαν αυτή την εξέλιξη, και με το τέλος τους, το πνεύμα των ενωμένων εναντίον του κοινού εχθρού Ελλήνων αποκατέστησε τη Δήλο ως το κέντρο μιας Συμμαχίας με ίσα δικαιώματα εκατόν σαράντα περίπου πόλεων. Ήδη όμως, το 454 π.Χ., η Αθήνα είχε αποκτήσει τον έλεγχο της Δήλου μετατρέποντας τη συμμαχία σε ηγεμονία (εικ.19). Μετέφερε το κοινό ταμείο στην Ακρόπολη, διόρισε αξιωματούχους στο νησί και διοίκησε την κοινή έδρα των Ιώνων για πάνω από έναν αιώνα. Ο ιδανικός κόσμος της περιβλεπτής Δήλου είχε υποχωρήσει.

Καθώς όμως η δύναμη της Αθήνας εξασθενούσε, η Δήλος εξελίχθηκε ξανά σε οικουμενική κοινότητα, αυτή τη φορά με μια πιο εκκοσμηκευμένη μορφή. Το 314 π.Χ., όταν διαμορφώνονταν τα βασίλεια των διαδόχων του Μεγάλου

Αλεξάνδρου, οι πόλεις των Κυκλάδων, ελεύθερες τώρα, συγκρότησαν το Κοινό των Νησιωτών με έδρα τη Δήλο. Το νησί εξελίχθηκε γρήγορα σε μεγάλο εμπορικό κέντρο (εικ.20), στο οποίο εγκαταστάθηκαν ξένοι ναυτικοί και έμποροι, που δημιούργησαν κοινότητες με διάφορες εθνικότητες, γλώσσες και θρησκείες, ώστε η Δήλος να αποκτήσει έναν πραγματικά κοσμοπολίτικο χαρακτήρα.

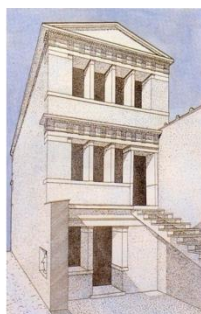
Εικ.19

Η πόλη της Δήλου κατά τον 2^ο και τον 1^ο π. Χ. αι.

Εικ.20

Οι δυο τελευταίοι π.Χ. αιώνες, ήταν για τη Δήλο εποχή μεγάλης ανάπτυξης και ευημερίας, την οποία μαρτυρούν χαρακτηριστικά τα πλούσια σπίτια της περιόδου (εικ.21). Υπολογίζεται ότι ο πληθυσμός του νησιού έφθασε τότε στις 25.000 κατοίκους.

Οικία των Τριτώνων

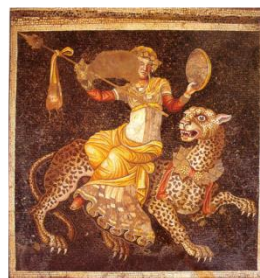
Οικία του Διονύσου

Οικία της Τραιίνης

Τοιχογραφία από την Οικία των Κωμωδών
Σκηνή από την τραγωδία
Οιδίπους επί Κολωνών:
Οιδίπους και Αντιγόνη

Ψηφιδωτό δάπεδο
με τον Διόνυσο
πάνω σε πάνθηρα
στην Οικία Διονύσου

Εικ.21

Παρ' όλα αυτά, ή ίσως εξ αιτίας αυτών, η Δήλος πέρασε πάλι διαδοχικά στον έλεγχο των ισχυρών της εποχής, πρώτα των διαδόχων του Αλεξάνδρου, ύστερα πάλι των Αθηναίων και κατόπιν των Ρωμαίων. Πολεμικές συγκρούσεις των Ρωμαίων μεταξύ τους και με λαούς της περιοχής έφεραν μεγάλες καταστροφές στο Αιγαίο και τη Δήλο. Οι Ρωμαίοι ανέπτυξαν τελικά λιμάνια διαμετακομιστικού εμπορίου στην Ιταλία και έτσι στέρησαν τη Δήλο και από την βασική πηγή της ευημερίας της. Κατά τους πρώτους μ.Χ. αιώνες το νησί προοδευτικά παρήκμασε και μετά τον 6^ο αιώνα ερημώθηκε. Ο άδηλος βράχος που με τον ιδανικό κόσμο του Απόλλωνα αναδείχθηκε περίβλεπτος, δήλος, έγινε με τις πράξεις των ανθρώπων πάλι άσημος, αόρατος, άδηλος (εικ.22).

Αρχαίος χρησμός: ... και Δήλος άδηλος έσεΐται.

Εικ.22

Σε πολλές πόλεις του Αιγαίου (εικ.23), όπως στις Πρασιές της Ανατολικής Αττικής, στην Πάρο, τη Νάξο και την Κάλυμνο, ιερά όπου λατρευόταν ο Δήλιος Απόλλων, τα Δήλια, χτισμένα σε τόπους που έβλεπαν προς τη Δήλο, τόνιζαν τη σχέση των κατοίκων τους με το νησί και την πίστη τους στον τρόπο ζωής που η

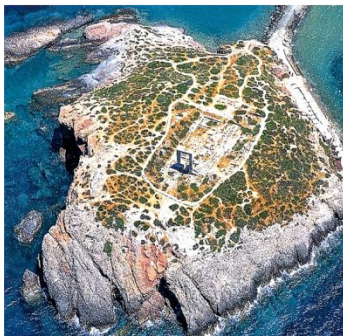
θεολογία της Δήλου αντιπροσώπευε. Στην περιοχή της Πάρου όμως (εικ.24), αποκαλύφθηκε στο Δεσποτικό, την αρχαία Πρεπέσινθο, ένα ακόμη υπερτοπικό ιερό στο Αιγαίο.

Δήλιον
Πρασιών

Δήλιον
Πάρου

Δήλιον
Νάξου

Δήλιον
Καλύμνου

Εικ.23

Εικ.24

Για το ιερό αυτό και τα εξαιρετικής σημασίας ευρήματα στο χώρο του ενημερώνει, και θα συνεχίσει να ενημερώνει καθώς η έρευνα συνεχίζεται, αναλυτικά το κοινό, ο ανασκαφέας του κ. Κουράγιος. Εγώ εδώ θα το προσεγγίσω μόνο στο πλαίσιο της έννοιας της νησιωτικότητας κατά την αρχαιότητα, με την οποία ξεκίνησα.

Ο ποιητής Καλλίμαχος που ανέφερα πιο πριν διέσωσε στον Ύμνο του τον 3^ο

π.Χ. αι. μια πολύ ενδιαφέρουσα παράδοση σύμφωνα με την οποία ο μέγας θεός, τα πρώτιστα, [δηλαδή στην αρχή του κόσμου], χτύπησε με το τρίγλωσσο ξίφος που του είχαν κατασκευάσει οι Τελχίνες [μυθικοί πρώτοι τεχνίτες της μεταλλουργίας] τα βουνά, και δημιούργησε τα νησιά στη θάλασσα, σηκώνοντάς τα όλα από τα έγκατά τους και ρίχνοντάς τα στο νερό. Κι' από τα θέμελά τους τα ρίζωσε στο βυθό κάνοντάς τα να ξεχάσουν την ξηρά. Βλέπουμε λοιπόν ότι η ιδέα της δημιουργίας στη θάλασσα μεμονωμένων – τα σταθεροποιημένα κατά το μύθο σ' αυτήν νησιά ακούσαμε ότι έπρεπε να ξεχάσουν την ηπειρωτική γή –, αλλά σταθερά ριζωμένων, δυναμικών κομματιών ξηράς, δεν ίσχυε μόνο για τη Δήλο, αλλά γενικότερα για τα νησιά του Αιγαίου.

Ειδικότερα για την Πάρο και την περιοχή της, ο μύθος συνέδεε περαιτέρω την προϊστορία της, όπως και άλλων νησιών του Αιγαίου με την Μινωική θαλασσοκρατία, άλλη μια πρώιμη υπερτοπική, νησιωτική κοινωνία. Το είδαμε μιλώντας για την Κέρο. Αλλά και τον πρώτο βασιλιά της Δήλου τον Άνιο, κατά το μύθο, τον είχε εγκαταστήσει εκεί ο αδελφός του Μίνωα Ραδάμανθους. Ο Ραδάμανθους εγκατέστησε και στην Πάρο ένα Κρήτα διοικητή, τον εγγονό του Μίνωα Αλκαίο, όπως έλεγε μάλιστα ο μύθος, πέρασε και ο ίδιος ο Μίνωας από το νησί, όπου και ερωτεύτηκε τη τοπική Νύμφη *Παρία* [προσωποποίηση σίγουρα του νησιού], από την οποία απέκτησε τέσσερα παιδιά. Στο βάθος λοιπόν η μυθική, χαρακτηριστική σύλληψη της ιδιαιτερότητας και των δυνατοτήτων των νησιών, όπως την αναλύσαμε στο καλύτερα γνωστό παράδειγμα της Δήλου, ίσχυε γενικότερα για τις νησιωτικές κοινότητες του Αιγαίου.

Η Πάρος από την αρχή της αμφικτιονίας των Ιώνων είχε δυναμική παρουσία στη Δήλο (εικ.25), και τη στενή σχέση της με την κοσμοθεωρία της Δήλου την δήλωνε το Δήλιον ιερό του Απόλλωνα και της Άρτεμης στο έδαφός της. Στην

Παριανά γλυπτά έργα στη Δήλο

Το Δήλιον της Πάρου

Εικ.25

περιοχή της όμως η Πάρος ανέπτυξε στο νησάκι του Δεσποτικού, παράλληλα με τη συμμετοχή της στην αμφικτιονία, ένα δικό της υπερτοπικό ιερό (εικ.26). Η υπερτοπικότητά του ιερού αυτού γίνεται φανερή από τη θέση του στην επικράτειά της Πάρου αλλά στο πιο ασήμαντο σημείο της, από το μέγεθός των εγκαταστάσεών του, από τη μαρτυρία του ονόματος του Απόλλωνα και αναθέσεων στο θεό σε πλήθος ενεπίγραφων οστράκων, και από το πλήθος αντικει-

μένων φερμένων στο χώρο από διάφορες περιοχές (ΕΙΚ.27).

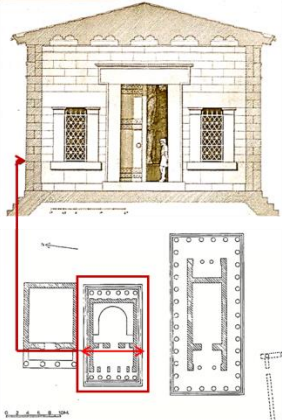
Εικ.26

ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ

Εικ.27

Η ακμή του ιερού σημειώθηκε κυρίως στο δεύτερο μισό του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, μια εποχή με μεγάλη κινητικότητα στις κοινωνίες του Αιγαίου, λόγω των τυραννίδων που επικράτησαν εκείνη την εποχή σε διάφορες ισχυρές πόλεις. Οι Αθηναίοι με τον Πεισίστρατο εκδηλώνουν τότε την πρόθεσή τους να ελέγξουν τη Δήλο και την αμφικτιονία της (ΕΙΚ.28), χτίζουν στο ιερό της ναό για τον Απόλλωνα και πραγματοποιούν την πρώτη κάθαρση του νησιού από τάφους, των οποίων το περιεχόμενο μεταφέρουν στη διπλανή Ρήνεια, ενώ η Σάμος με τον τύραννο Πολυκράτη εκδηλώνει την ίδια πρόθεση αφιερώνοντας τη Ρήνεια στη Δήλο. Εντωμεταξύ ο τύραννος της Νάξου Λύγδαμης είχε στρέψει τα ενδιαφέροντα της πόλης του περισσότερο στο ίδιο του το νησί, έφτιαχνε σ' αυτό λαμπρούς ναούς και είχε καταφέρει να ασκήσει ένα είδος επικυριαρχίας στα νησιά των Κυκλάδων, μεταξύ των οποίων, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος, ήταν και η Άνδρος, η Τήνος και η Πάρος. Την παρουσία αυτή της Νάξου στην Πάρο τεκμηριώνουν οι πρόσφατες μελέτες της κυκλαδικής αρχιτεκτονικής της περιόδου (ΕΙΚ.29), οι οποίες διαπιστώνουν ότι τα αρχιτεκτονικά συνεργεία που δούλεψαν στην ανέγερση των ναών στη Νάξο κατασκεύασαν την ίδια περίοδο και στην Πάρο ανάλογα κτήρια, όπως το ναό της Αθηνάς.

Οι Αθηναίοι έκτισαν ναό του Απόλλωνα στη Δήλο

Οι Σάμιοι ανέθεσαν τη Ρήνεια στον Απόλλωνα της Δήλου

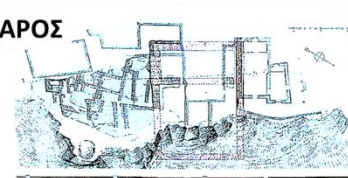
Εικ.28

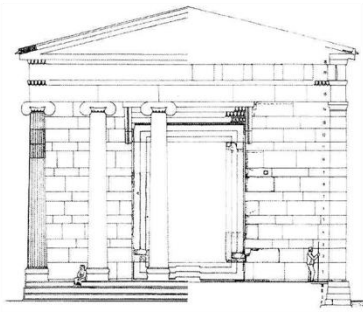
Ο Ναός του Απόλλωνος στη Χώρα

Ο Ναός Απόλλωνος και Δήμητρας στο Σαγκρί της Νάξου

Αριστερά: Θεμέλια του ναού της Αθηνάς στον Α. Κωνσταντίνο – Δεξιά: Το κρημισμένο στη θάλασσα τμήμα του στα νοτιοδυτικά

Αριστερά: Αρχιτεκτονικά μέλη του ναού της Αθηνάς στο Κάστρο Δεξιά: Γραφική αποκατάσταση της πρόσοψης του ναού

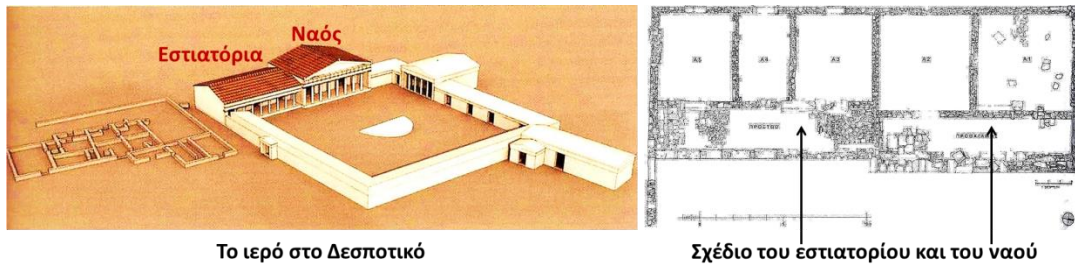
Εικ.29

Η Πάρος όμως διατηρούσε παρόλα αυτά ισχυρούς δεσμούς με μεγάλες ιωνικές πόλεις. Αξίζει να αναφέρουμε πως αυτή την εποχή Πάριοι κριτές που προσκλήθηκαν από την ταλαιπωρούμενη από πολιτικές αντιθέσεις Μίλητο κατόρθωσαν να αποκαταστήσουν την τάξη στην πόλη. Είναι πολύ χαρακτηριστικό για την εμβέλεια της Πάρου ότι μια ηγετική πόλη όπως η Μίλητος διάλεξε τους Παρίους για να αποκαταστήσουν την τάξη στην πόλη τους. Όπως γράφει ο Ηρόδοτος, οι Παριανοί αυτοί *καταρτιστήρες* διέσχισαν την αποχερωσμένη χώρα των Μιλησίων, και όπου έβλεπαν ένα χωράφι όμορφα καλλιεργημένο, σημείωναν το όνομα του ιδιοκτήτη. Τα χωράφια αυτά ήταν λίγα, και όταν τέλειωσαν, κάλεσαν σε συνέλευση τους Μιλήσιους και όρισαν να κυβερνούν την πόλη αυτοί που τα χωράφια τους βρέθηκαν όμορφα

καλλιεργημένα, γιατί, είπαν, πίστευαν ότι και για τις δημόσιες υποθέσεις θα έδειχναν την ίδια φροντίδα, μ' αυτήν που έδειχναν για τη δική τους περιουσία.

Οι Πάριοι, μέσα σ' αυτό το περιβάλλον των διαφαινομένων και στη συνέχεια εκδηλωμένων αντιθέσεων στους κόλπους της αμφικτιονίας της Δήλου, συνέχισαν μιν να τιμούν τον Δήλιο Απόλλωνα και να εντείνουν την παρουσία τους στη Δήλο, όσο οι Νάξιοι υπό τον Λύγδαμι φρόντιζαν περισσότερο το ίδιο τους το νησί, ανέπτυξαν όμως παράλληλα σ' ένα διακριτικά δικό τους χώρο – χωριστό, μικρό νησί, στην άκρη της επικράτειάς τους – ένα απόλυτα ελεγχόμενο από αυτούς υπερτοπικό θρησκευτικό κέντρο, η λειτουργία του οποίου θα συντηρούσε και θα προωθούσε το οπωσδήποτε ευρύ δίκτυο των σχέσεων της Πάρου με άλλες περιοχές.

Ο έντονα παριακός χαρακτήρας του ιερού στο Δεσποτικό διαφάνεται από αρχιτεκτονικές και λειτουργικές ιδιαιτερότητες. Τον τύπο του δίχωρου ναού με τα εστιατόρια δίπλα του (εικ.30), όπως έχει παρατηρηθεί, τον ξαναβρίσκουμε στο ιερό του Ηρακλή στη Θάσο, αποικία των Θασίων που διατήρησε πάντα στενή σχέση με τη μητρόπολη (εικ.31).

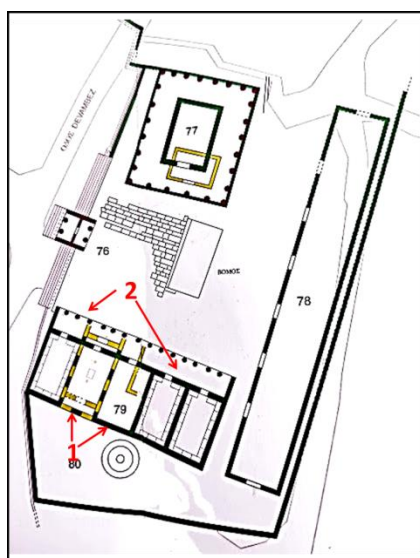
Το ιερό στο Δεσποτικό

Σχέδιο του εστιατορίου και του ναού

Τρισδιάστατη απεικόνιση και σχέδιο της πρόσοψης του ναού (δεξιά) και του εστιατορίου (αριστερά)

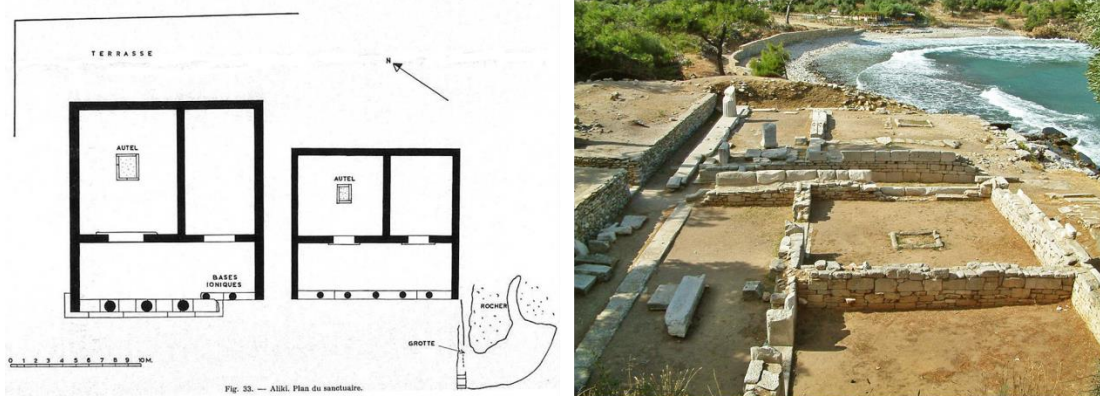
Εικ.30

Το ιερό του Ηρακλέους στη Θάσο
Στα νότια συγκρότημα με διμερή ναό (1)
και εστιατόρια (2)

Εικ.31

Η λατρεία του Ηρακλή ήταν πολύ σημαντική για τους Παρίους. Μυθολογούσαν ότι, όταν ο ήρωας ταξίδευε για να εκτελέσει τον άθλο της ζώνης της Ιππολύτης, πέρασε από την Πάρο και σε αψιμαχία έχασε δύο συντρόφους του. Για να τον εξευμενίσουν, οι Πάριοι του έδωσαν να πάρει μαζί του τον ηγέτη τους, Αλκαίο και τον αδελφό του Σθένελο, εγγονούς του Μίνωα, που ο Ηρακλής, αφού εκτέλεσε τον άθλο, γυρίζοντας, εγκατέστησε στη Θάσο για να τη διοικήσουν. Οι διμερείς ναοί παραπέμπουν γενικότερα σε παράλληλη λατρεία χθόνιας και ουράνιας ιδιότητας του κατόχου τους, και τέτοια ήταν πράγματι η λατρεία του Ηρακλή, που, όπως παρατηρεί ο Ηρόδοτος, όσοι πραγματοποιούσαν δύο λατρείες του, μια ως Ολύμπιου που δέχεται αιματηρές θυσίες και μια ως ήρωα που δέχεται αναίμακτες, έπρατταν σωστά. Δίχωρος ήταν και ναός των Διοσκούρων στην Αλυκή της Θάσου (εικ.32), ηρώων με ανάλογη υπόσταση με αυτή του Ηρακλή, για να μείνω μόνο στα παριακά παραδείγματα. Τα εστιατόρια που συνδέονταν με αυτά τα δίχωρα κτήρια εξυπηρετούσαν την κοινή εστίαση των πιστών από τα προϊόντα της θυσίας, η οποία είχε τον χαρακτήρα μετάληψης της θείας δύναμης και συγχρόνως βεβαίωσης της συνοχής των μελών της κοινότητας.

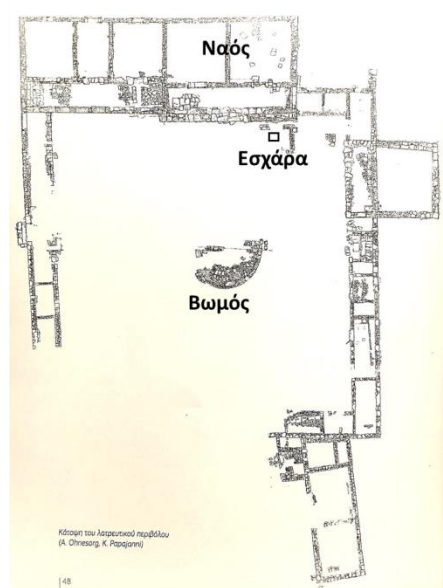

Το ιερό των Διοσκούρων στη Θάσο: Διμερείς Ναοί

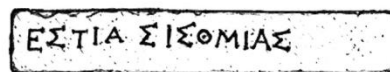
Εικ.32

Μπροστά από το προστώο του δίχωρου ναού στο Δεσποτικό υπήρχε εσχάρα, δηλαδή βωμός για χθόνιες προσφορές, στην Εστία (εικ.33). Η θεά Εστία, η πρώτη από τη γενιά του Δία, είναι η θεοποίηση της φωτιάς γύρω από την οποία μαζεύεται το πρώτο κύτταρο της κοινωνίας, η οικογένεια, και στη συνέχεια συμβολικά στο πρυτανείο της πόλης, το σύνολο των πολιτών. Επιγραφή σε πλάκα από την εσχάρα του Δεσποτικού από τα κλασικά χρόνια αναφέρει τη θεά με το επίθετο *Ισθμία*, αφού το Δεσποτικό τότε ήταν με ισθμό ενωμένο με την Αντίπαρο. Γνωρίζουμε τώρα από επιγραφή του 3^{ου} π.Χ. αιώνα ότι το αρχείο της πόλης της Πάρου ήταν αποτεθειμένο στο ιερό του Απόλλωνος Πυθίου της πόλης, και αντίγραφέ του έπρεπε να κατατίθενται στο ιερό της Εστίας στην πόλη, όπου στεγαζόταν και το πρυτανείο της. Γι' αυτό και οι Πάριοι τιμούσαν τη θεά ως *Βουλαία* (ελέγχουσα τις αποφάσεις της πόλης) και *Δημία* (ελέγχουσα το δήμο, τον κόσμο της πόλης). Η Εστία δηλαδή αποτελούσε το συνεκτικό στοιχείο της πόλης. Όσο κι αν οι πληροφορίες αυτές μας έρχονται από χρόνια υστερότερα της ακμής του ιερού στο Δεσποτικό, και παρά το ότι ο

Απόλλων στο Δεσποτικό, απ' ότι δείχνει η σύγχρονη έρευνα, εγκαταστάθηκε ως Δήλιος, η σύνδεση του ουράνιου προστάτη θεού της πόλης, του Απόλλωνος, με την Εστία, τη χθόνια ενσάρκωση της γης της Πάρου, θα πρέπει να υπήρξε στο νησί από παλιά.

Κάτοψη του λατρευτικού περιβάλλου στο Δεσποτικό

Πλάκα από την εσχάρα της Εστίας στο Δεσποτικό

Αριστερά: Η επιγραφή για τα αρχαία και έκτυπο τμήματός της. Δεξιά: Κυκλικό τμήμα του ιερού της Εστίας στο Κάστρο

Εικ.33

Είναι πολύ ελκυστική η υπόθεση ότι οι δύο χώροι του αρχαϊκού ναού του Δεσποτικού ήταν αφιερωμένοι στον ουράνιο Απόλλωνα και τη χθόνια Εστία, που ως οι δύο πόλοι της ταυτότητας της πόλης της Πάρου είχαν μεταφερθεί και στο υπερτοπικό ιερό της. Την υπόθεση αυτή ενισχύει η πληροφορία για την εύρεση εφέτος ενεπίγραφου τεμαχίου αγγείου από τον 7^ο π.Χ. αι. στο χώρο, με το όνομα του Ισθμού, που μου εμπιστεύθηκε μόλις προ ολίγου ο κ. Κουράγιος.

Παρά το ότι η αρχαία γραμματεία δεν αναφέρθηκε, όσο τουλάχιστο γνωρίζουμε, στο Δεσποτικό, του οποίου η ύπαρξη ενδεχομένως επισκιαζόταν από την αναφορά στη Δήλο ως κέντρο των Ιώνων, το ιερό στο Δεσποτικό ανταποκρινόταν με επιτυχία απ' ότι δείχνουν τα ευρήματα στην πρόθεση των Παρίων για επέκταση και επαναπροσδιορισμό της γεωγραφικής και πολιτικής κυριαρχίας τους στην περιοχή (Εικ.34). Είναι χαρακτηριστικό ότι και στην αρχιτεκτονική του ιερού, η ανάμειξη ιωνικών και δωρικών στοιχείων εκφράζει τη διάθεση ανταπόκρισης σε μια ευρύτερη ελληνική κοινότητα.

Η ιστορία του ιερού στο Δεσποτικό όμως, όπως έγινε και στη Δήλο, καθορίστηκε από τις ευρύτερες εξελίξεις στο Αιγαίο. Η ακμή του υποχώρησε με την άνοδο τη δύναμης της Αθήνας στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα και με την άνοδο των ελληνοιστικών βασιλείων έχασε εντελώς τη σημασία του.

Η κοσμοθεωρία και τα παραδείγματα ζωής που παρέχουν κ. και κ. η θεολογία, η σύμμετρη κατοίκηση και η ιστορική διαδρομή των αρχαίων αυτών υπερτοπικών κοινωνιών με κέντρο ιερά του Αιγαίου, και κυρίως η ευρύτερα γνωστή και καλύτερα τεκμηριωμένη περίπτωση της Δήλου, αναγνωρίζονται πρόσφατα διεθνώς από τη σύγχρονη κοινωνία ως ο πιο σωστός τρόπος ζωής,

ενταγμένος στη φύση και οργανωμένος με τον ορθό λόγο, με κοινωνική συνοχή και με δυνάμεις ανανεωτικής προσαρμογής.

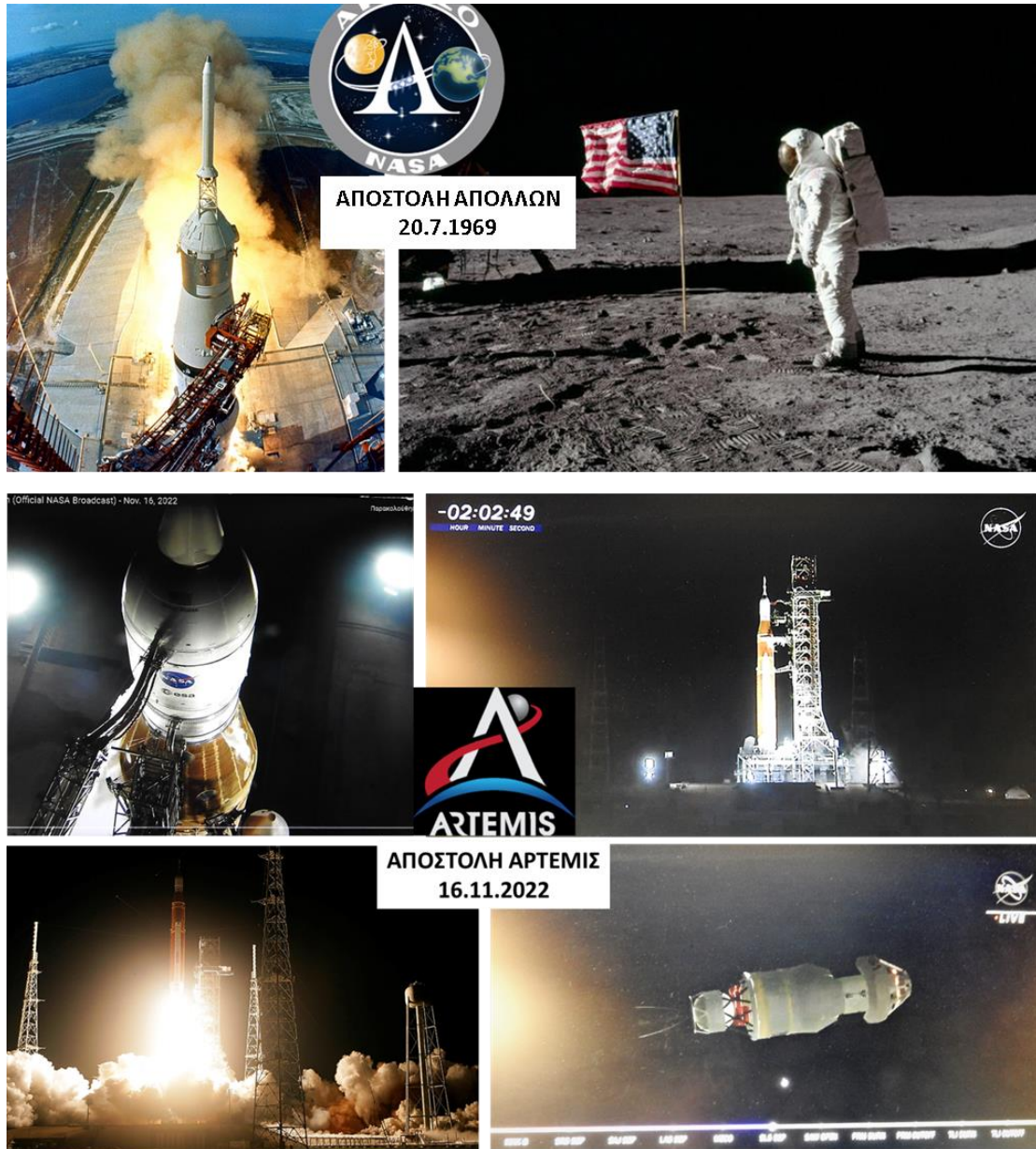

Οι εγκαταστάσεις στο Δεσποτικό

Εικ.34

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αναγνώρισης είναι η επιλογή της Αμερικανικής Υπηρεσίας Αεροναυτικής και Διαστήματος, της NASA, να δώσει το όνομα του Απόλλωνα στην πρώτη αποστολή στο φεγγάρι και το όνομα της Άρτεμης στην υπό εξέλιξη τωρινή αποστολή για μόνιμη εγκατάσταση στη σελήνη (**εικ.35**). Η συνείδηση του κινδύνου, που εγκυμονεί η ανεξέλεγκτη πρόοδος της τεχνολογίας και της τεχνητής νοημοσύνης να καταργήσει τον ίδιο τον άνθρωπο, από τους εκπροσώπους της NASA, που προβαίνουν τώρα στην πραγματοποίηση του πιο τολμηρού και τεχνολογικά ανεπτυγμένου βήματος της ανθρωπότητας προς το μέλλον, τους οδήγησε στη σύνδεση του βήματος αυτού με την σοφή κληρονομιά του πολιτισμού και της ιστορίας της Δήλου. Η NASA παραπέμπει μέσα από το πρόγραμμά της στην πρόθεση και προσπάθεια για ισορροπημένη ζωή, στην πρόθεση και προσπάθεια φιλικής προς τη φύση δραστηριότητας, στην πρόθεση και προσπάθεια συγκρότησης κοινωνιών με ισότιμα μέλη, πράγματα που αντιπροσωπεύονται παραδειγματικά με την ιστορία της Δήλου, αλλά όπως είδαμε και άλλων παρόμοιων νησιωτικών

σχηματισμών του Αιγαίου (εικ.36). Παραπέμπει όμως παράλληλα στα ίδια προγονικά παραδείγματα για να προειδοποιήσει, ότι όταν απομακρύνεται η ανθρώπινη δραστηριότητα από την προσπάθεια για πραγματοποίηση της ισορροπημένης ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο, αλλά και ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες ζωή, έρχεται νομοτελειακά η καταστροφή.

Εικ.35

Τα θεμελιώδη αυτά για τη σύγχρονη ζωή μηνύματα από τη νησιωτικότητα του Αιγαίου, μηνύματα με την βαρύτητα της NASA, θεμελιώδη, ιδίως σήμερα όπου ο ανθρωπισμός ταλαιπωρείται και η κλιματική αλλαγή απειλεί με επικείμενες καταστροφές, ανέλαβε να προωθήσει στο διεθνές κοινό η κίνηση ALPHA MISSION ΔΕΛΟΣ (εικ.37), δηλαδή Άλφα (για Απόλλων – Άρτεμις) Αποστολή Δήλος, η οποία έχει ήδη πραγματοποιήσει τρεις ετήσιες συναντήσεις διεθνώς αναγνωρισμένων επιστημόνων και καλλιτεχνών στη Δήλο, που με ομιλίες και καλλιτεχνικές δράσεις μεταφέρουν στο σύγχρονο κόσμο το πρότυπο

ζωής του μικροκόσμου της Δήλου, αλλά και των ιστορικών περιπετειών του. Η κίνηση αυτή γίνεται με πρωτοβουλία της δεξαμενής σκέψης και πράξης Word Human Forum σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, το Ελληνικό Κέντρο Διαστήματος, το Κέντρο Ερευνών Δημόκριτος και την Eurora Nostra.

Εικ.36

Από τη Μυθολογία στην Τέχνη και την Τεχνολογία για την Αναγέννηση του Πλανήτη

Η Τρίτη Συνάντηση στη «ΔΕΛΟΣ: Προγονικά μαθήματα και μια αποστολή»

Εικ.37

Όπως τονίζεται στις δημοσιεύσεις της Άλφα Αποστολής, η Δήλος, αλλά όπως είδαμε, και άλλες ανάλογες περιπτώσεις υπερτοπικών κέντρων του αρχαίου ελληνικού Αιγαίου, αποτελούν πολύτιμο προγονικό μάθημα συγκροτημένης ζωής και ηθικής για το σήμερα για μια αναγέννηση του πλανήτη.